

УДК 159.98:167

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА АЛЕКСИТИМІЇ У ФАХІВЦІВ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ

Афанасьєва Н.Є., к. психол. н.,
доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах
Національний університет цивільного захисту України

Остополець І.Ю., к. психол. н.,
доцент кафедри загальної психології
Донбаський державний педагогічний університет

Світлична Н.О., к. психол. н.,
старший викладач кафедри психології діяльності в особливих умовах
Національний університет цивільного захисту України

У статті обговорюються результати емпіричного дослідження проблеми взаємозв'язку алекситимії й особистісних особливостей фахівців екстремального напрямку діяльності. Під час дослідження виявлено значущий позитивний взаємозв'язок алекситимії з рівнем, фазами і симптомами вигорання, емпатії, тривожності, стресу й агресивності у фахівців. Робиться висновок, що особистісні особливості й алекситимію можна розглядати як взаємопов'язані компоненти особистості фахівця екстремального профілю. У зв'язку із цим необхідне застосування психокорекційних впливів. Оскільки алекситимічні особистості з важкістю усвідомлюють і виражають власні почуття, вважається, що необхідне використання здебільшого тілесно орієнтованих і невербальних засобів психокорекції, а також методів арт-терапії, релаксації, музикотерапії і засобів розвитку комунікативних навичок. Застосування даної програми сприяє зменшенню рівня алекситимії.

Ключові слова: алекситимія, емпатія, емоційне вигорання, тривожність, стрес, агресивна поведінка.

Афанасьєва Н.Е., Остополець И.Ю., Светличная Н.А. ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМОСВЯЗИ ЛИЧНОСТНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ И АЛЕКСИТИМИИ У СПЕЦИАЛИСТОВ ЭКСТРЕМАЛЬНОГО ПРОФИЛЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье обсуждаются результаты эмпирического исследования проблемы взаимосвязи алекситимии и личностных особенностей специалистов экстремальных профессий. В ходе исследования обнаружена значимая положительная взаимосвязь алекситимии с уровнем, фазами и симптомами выгорания, эмпатии, тревожности, стресса и агрессивности у данных специалистов. Сделан вывод, что личностные особенности и алекситимию можно рассматривать как взаимосвязанные компоненты личности специалиста экстремального профиля. В связи с этим существует необходимость использования психокоррекционных мероприятий. Так как алекситимичные личности с трудом осознают и выражают собственные чувства, считается, что наиболее продуктивным является использование телесно ориентированных и невербальных средств психокоррекции, а также методов арт-терапии, релаксации, музыкотерапии и развития коммуникативных навыков. Применение данной программы способствует уменьшению уровня алекситимии.

Ключевые слова: алекситимия, эмпатия, эмоциональное выгорание, тревожность, стресс, агрессивное поведение.

Afanasieva N.Ie., Ostopolets I.Iu., Svitlychna N.O. FEATURES OF INTERACTION OF PERSONAL FEATURES AND ALEXITYMY IN THE EXPERIMENTS OF EXTREMAL PROFILE OF ACTIVITY

The results of empiric research of problem of intercommunication of alexithymia and personality features of specialists of extreme direction of activity come into question in the article. During research was educed meaningful positive intercommunication of alexithymia with a level, phases and symptoms of burning down, empathy, for specialists Drawn conclusion an anxiety, stress and aggressiveness, that the personality features and alexithymia can be examined as interconnected components of personality of specialist of extreme profile. In this connection, there is a necessity of application of psycho correction influences. So as anxiolytic personalities with weight realize and express the own feelings, it is considered that a necessity of the use of the mainly corporal-oriented and un verbal facilities of psycho correction is, and also methods of therapy of art, relaxation, musicotherapy and facilities of development of communicative skills. Application of this program assists reduction of level to alexithymia.

Key words: alexithymia, empathy, emotional burning down, anxiety, stress, aggressive behavior.

Постановка проблеми. Дослідження алекситимії має полідисциплінарний характер, але в сучасних психологічних розвідках поширена думка, що алекситимію варто розглядати суто як чинник ризику появи психосоматичних розладів. У психолого-педагогічній літературі зазначено, що гармонійний розвиток особистості, її творчий потенціал, самореалізація загалом залежать від багатьох чинників, важливе місце серед яких належить емоційному стану людини. Емоційне здоров'я розглядається як один із компонентів загального здоров'я людини. Емоційне благополуччя людини пов'язане як із характером пережитих емоцій, так і з можливістю й умінням ці емоції виражати. Саме тому для збереження емоційного здоров'я та благополуччя актуальним є вивчення алекситимії як чинника, що впливає на емоційно-особистісні особливості.

Алекситимія являє собою специфічне поєднання емоційних, когнітивних і особистісних проявів. Емоційна сфера людей, які страждають на алекситимію, відрізняється слабкою диференційованістю. Проявляється це в тому, що вони виявляють нездатність до розпізнавання і точного опису власного емоційного стану й емоційного стану інших людей. Когнітивна сфера осіб з алекситимією відрізняється недостатністю уяви, переважанням наочно-дієвого мислення над абстрактно-логічним, слабкістю функції символізації і категоризації в мисленні. Особистісний профіль цих осіб характеризується деякою примітивністю життєвої спрямованості, інфантильністю і, що особливо істотно, недостатністю функції рефлексії.

Сьогодні актуальність вивчення проблеми алекситимії значною мірою зумовлена недостатньою розробленістю даної концепції в Україні. Вчені розглядають алекситимію як один із чинників, що впливає на психосоматичний стан особистості. На думку психологів, наявність алекситимічних особливостей ускладнює довільне керування власними емоціями і спонуканнями. Це, у свою чергу, спричиняє фіксацію негативного емоційного стану та хронізацію негативних емоцій, що супроводжується «тілесними порушеннями», які стають джерелом виникнення соматичних змін в організмі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прихильниками біологічної теорії появи алекситимії були Дж. Неміах і П. Сіфнеос. Вони стверджували, що алекситимія – це первинний процес, в якому провідна роль належить генетичним механізмам, дефектам або особливим варіантам розвитку головного мозку. Визначали поняття «алекситимія» як неможливість проявити

почуття [1; 2]. Подальший розвиток уявлень про генезис первинної алекситимії пов'язаний з експериментальними роботами І. Коростельової та В. Ротентберга [2], в яких встановлено, що ліва півкуля не може розпізнати емоційні переживання, що виникають у правій півкулі, внаслідок порушення їх взаємодії. В. Ніколаєва розглядає алекситимію як вторинний феномен, як «захисний механізм», хоча вона не є психологічним захистом у класичному розумінні [3]. Автор стверджує, що алекситимія пов'язана з особливостями психологічної саморегуляції [4]. Є ще один підхід – соціологічний, що пояснює появу синдрому алекситимії в аспекті поведінки, соціальних і культурних чинників. Один із представників цього підходу Г. Крістал виділив як причину алекситимії соціальне навчання. Він вважає, що емоційний розвиток людини та патологія емоційності перебувають у прямій залежності від характеру відносин у системі «мати – дитина» у ранньому дитинстві [5].

Якщо узагальнити наявні в літературі дані про алекситимію, можна описати даний феномен як труднощі в усвідомленні й описанні власних емоційних переживань і визначенні їх в інших людей. Незважаючи на значну кількість досліджень алекситимії, питання про природу й особливості перебігу цього явища досі залишається відкритим.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення взаємозв'язку між алекситимією й особистісними особливостями фахівців екстремальної спрямованості та проведення психокорекції алекситимії.

Виклад основного матеріалу дослідження. На даний час поняття «алекситимія» трактується як особливості особистості, що полягають у труднощах з ідентифікацією і вербалізацією емоцій, визначенням відмінностей між емоціями і тілесними відчуттями та бідністю уяви; а також фіксацією на зовнішніх подіях, яка шкодить внутрішнім переживанням. Типовими проявами алекситимії є: погані диференціація і вербалізація емоцій; нечутливість особистості до своїх станів, яка поєднується з відчуженням і формуванням холодних відносин з іншими людьми; обмеженість і ригідність міжособистісних зв'язків із тенденцією до патологічної залежності або уникнення спілкування; виникнення труднощів під час встановлення довірчих контактів і надання соціальної підтримки [6]. Вивчення алекситимії як чинника, що перешкоджає усвідомленню контакту людини зі своєю емоційною сферою, є значущим і перспективним у контексті дослідження особистісних особливостей, тому потребує більш глибокого вивчення.

У межах даної статті ми представимо деякі аспекти емпіричного дослідження взаємозв'язку алекситимії й особистісних особливостей фахівців екстремальної діяльності. У дослідженні брали участь рятувальники, військові та поліцейські в кількості 120 осіб, віком від 21 до 47 років. У роботі використовувалися такі методики:

1. Торонтська алекситимічна шкала (TAS) Г. Тейлор.

2. Методика діагностики рівня емоційного вигорання В. Бойко.

3. Шкала ситуативної та особистісної тривожності Спілбергера-Ханіна.

4. Методика діагностики рівня емпатичних здібностей В. Бойко.

5. Шкала психологічного стресу PSM-25 Лемура-Тесьє-Філіона.

6. Методика самооцінки форм агресивної поведінки (модифікований Н. Фетіскінім варіант методики Басса-Даркі).

Отримані первинні емпіричні дані були статистично оброблені за допомогою t-критерію Стьюдента та критерію кореляції Пірсона.

Вибірка диференційована за ступенем вираженості алекситимічної ознаки за Торонтською алекситимічною шкалою та поділена на дві групи: група «алекситимічних» фахівців (далі – Г-1) – високий рівень алекситимії (34 особи), середній показник – 68,4 бали; група «здорових» фахівців (далі – Г-2) – низький рівень алекситимії (50 осіб), середній показник – 37,6 бали.

За допомогою обраних методик послідовно проводилася діагностика досліджуваних, після чого розраховувалася достовірність відмінностей за рівнем вираженості ознак за двома групами, яка оцінювалася за допомогою t-критерію Стьюдента. Нами зафіксовані значущі відмінності за всіма досліджуваними показниками. Г-1: виявлено високий рівень ситуативної й особистісної тривожності, помірний рівень стресу, виражені деякі форми агресивної поведінки (фізична агресія та дратівливість), занижений рівень емпатії, встановлено, що фахівці перебувають у другій фазі емоційного вигорання – резистенції; Г-2: низький рівень особистісної та ситуативної тривожності, низький рівень стресу, агресивна поведінка проявляється у формі вербальної агресії, рівень емпатії доволі високий, ознак емоційного вигорання не виявлено.

На другому етапі емпіричного дослідження проводився кореляційний аналіз (критерій Пірсона), що дозволив виявити алекситимічні кореляти особистісних особливостей досліджуваних.

Значущий позитивний взаємозв'язок виявлено між високим рівнем алекситимії й

емоційним вигоранням, а саме фазою резистенції, в якій перебувають алекситимічні фахівці, на рівні $p \leq 0,05$. Ми припускаємо, що через труднощі у вираженні та розумінні емоцій, через неможливість співчувати оточенню в означених фахівців виникають складнощі з виконанням їхніх професійних обов'язків (редукція професійних обов'язків) та може спостерігатися застрягання на переживанні психотравмуючих обставин. Зазначимо, що саме невміння фахівців екстремального профілю проявляти емоції призводить до втрати навичок психогієни емоційного життя, а це безпосередньо відображається на їхньому професійному здоров'ї, на успішності виконання діяльності, а також на якості життя загалом, наслідком є формування фази резистенції. Також виявлені значущі позитивні взаємозв'язки між високим рівнем алекситимії та тривожністю: ситуативна тривожність та алекситимія на рівні $p \leq 0,05$ і особистісна тривожність та алекситимія на рівні $p \leq 0,05$. Аналіз взаємозв'язку алекситимії й особистісної тривожності показав, що досліджувані з високим рівнем алекситимії використовують свої емоції у відносинах з оточенням непродуктивно. Фахівцям складно виражати власні емоції та ділитися ними, саме через це виникають складнощі в спілкуванні з колегами, друзями та сім'єю. Сильний зв'язок між ситуативною тривожністю та високим рівнем алекситимії вказує на те, що фахівцям важко розуміти власні почуття. Вони знепокоюються, якщо стикаються із сильним вираженням почуттів інших людей (колег, партнерів, врятованих людей), через це їм важко бути ефективними у своїй професійній діяльності.

Окрім того, кореляційний аналіз дав можливість виявити відмінний зв'язок між високим рівнем алекситимії та заниженим рівнем емпатії на рівні $p \leq 0,05$: чим вищий рівень алекситимії, тим нижче рівень емпатії. Зворотна залежність цих характеристик підкреслює різну психологічну сутність даних феноменів: якщо емпатія – це здатність до співпереживання, співчуття і вміння розпізнавати як свій емоційний стан, так і стан партнера, то алекситимія – це відсутність таких здібностей і неможливість диференціювати емоційні та фізіологічні відчуття. З алекситимією та шкалами емпатії теж виявлений достовірний позитивний зв'язок: «інтуїтивний канал емпатії» та алекситимія на рівні $p \leq 0,01$, «ідентифікація» та алекситимія – $p \leq 0,01$, «настанови, що сприяють або перешкоджають емпатії» та алекситимія – $p \leq 0,01$. Такі показники свідчать про те, що високий рівень алекситимії не дає фахівцям можливості зрозуміти інших

на основі співпереживання. Алекситиміки намагаються уникати особистих контактів, вважають недоречним виявляти цікавість до іншої особистості, спокійно ставляться до переживань і проблем оточення. Вони позбавлені легкості, рухливості і гнучкості емоцій. Окрім того, фахівці з алекситимією не здатні передбачити поведінку партнерів, діяти в умовах дефіциту вихідної інформації про них, спираючись на досвід.

Виявлено наявність незначущого зв'язку між шкалами емпатії та високим рівнем алекситимії: «раціональний канал емпатії» та алекситимія – $p \leq 0,05$, «проникаюча здатність в емпатії» та алекситимія – $p \leq 0,05$. Дані результати можуть свідчити про те, що нездатність проявляти емоції та розуміти почуття інших спричиняє складнощі в комунікативній сфері досліджуваних даної групи, через що виникає невміння створювати атмосферу відкритості, довірливості, задушевності.

Наступним кроком дослідження було виявлення зв'язку між високим рівнем алекситимії та помірним рівнем стресу. Результат показав наявність достовірного зв'язку на рівні $p \leq 0,05$. Даний результат свідчить про те, що високий рівень алекситимії, а саме невміння виражати та розуміти емоції, впливає на ефективність та доброякісність виконання професійних обов'язків, через що виникає стан стресу. На відміну від людей без алекситимії, алекситиміки не вміють співпереживати та проявляти турботу, оскільки ж це одні з основних якостей фахівців, що мусять рятувати життя, на цьому тлі в них виникає почуття роздратованості та пригніченості, відсутність цікавості до роботи, неможливість розслабитися, забути на деякий час про проблеми, також можливе зловживання шкідливими речовинами та зниження апетиту.

На останньому етапі дослідження зареєстрований значущий зв'язок між високим рівнем алекситимії та формами агресивної поведінки: «фізична агресія» та високий рівень алекситимії – $p \leq 0,05$, «негативізм» та алекситимія на рівні $p \leq 0,05$, «підозрілість» та алекситимія – $p \leq 0,05$, «почуття провини» й алекситимія – $p \leq 0,05$. Такі показники свідчать про те, що через складнощі у вербальному вираженні негативних емоцій фахівці схильні до використання фізичної сили, а невміння розуміти емоції і почуття інших призводить до зростання недовіри до людей. Треба зауважити ще той факт, що алекситимічні особистості не завжди діють згідно зі встановленими соціальними нормами, тому відчувають певну провину за власні дії, вони можуть вважати себе «поганою людиною» тільки через невідпо-

відність іншим. Окрім того, неможливість встановлювати довірливі відносини з керівництвом призводить до опозиційної манери поведінки, яка зазвичай спрямована проти авторитету (керівника).

Окрім того, знайдена кореляція між високим рівнем алекситимії та формами агресивної поведінки: «непряма агресія» й алекситимія – $p \leq 0,05$, «дратівливість» і алекситимія – $p \leq 0,05$. Дані результати свідчать про те, що з ростом рівня алекситимії прояви «непрямої агресії» та «дратівливості» будуть ставати все меншими. Це можна пояснити тим, що ще більша нездатність виражати власні емоції відкине потребу проявляти запальність щодо оточення.

Отже, проведене дослідження показало, що зростання алекситимічного показника призводить до зміни таких особистісних особливостей, як: емпатія, тривожність (ситуативна й особистісна), агресивна поведінка, стрес та емоційне вигорання.

Після завершення психодіагностичного етапу дослідження проведена психокорекційна робота з фахівцями екстремальної сфери діяльності за допомогою програми групової психокорекції алекситимії.

Основними завданнями психокорекційної програми є:

1. Зменшення алекситимічних проявів та підвищення рівня рефлексії.
2. Розкриття й опрацювання емоційних відносин та внутрішніх конфліктів.
3. Формування активної настанови на змінену ставлення до життя.
4. Розширення арсеналу засобів взаємодії з оточенням.

Програма передбачає п'ять послідовних психокорекційних занять, завданнями яких є: зниження ступеня вираженості алекситимії, пробудження емоцій, вербалізація почуттів, розвиток комунікативної компетенції, навчання прийомам розслаблення, аутогенного тренування, формування мотивації до самостійних занять тощо.

Після проведення психокорекційних заходів обстежено 34 особи. Ми скористалися психодіагностичними методиками, що використовували на психодіагностичному етапі дослідження, а отримані результати піддали аналізу та розрахували достовірність відмінностей за рівнем вираженості ознак між двома вибірками (показники до психокорекції та після).

Після аналізу результатів за методикою «Торонтська алекситимічна шкала» виявлено значущі відмінності за показником алекситимії. Показники відрізняються значущо на рівні $p \leq 0,05$. Такі результати свідчать про зниження рівня алекситимії до нормативних показників. Ми бачимо, що фахівці

стали краще сприймати і виражати власні почуття, розуміти емоції інших людей, у них розвивається рефлексивний компонент емоцій після психокорекції.

Спостерігається відмінність за показником «фаза резистенції» на рівні $p \leq 0,01$. Такі результати свідчать про суттєве зменшення роздратованості через дії партнерів і колег.

Визначається відмінність за показником «ситуативна тривожність». Показники відрізняються значущо на рівні $p \leq 0,05$. Тобто після проходження психокорекції середній показник за шкалою став меншим. Ми припускаємо, що на момент проведення повторного тестування на досліджуваних не діяв жодний стресор, вони були спокійні, ненапружені та не відчували занепокоєння через проблемні ситуації. Такий результат може свідчити про те, що пожежні стали менш схильними до переживань тривоги і занепокоєння без достатніх на те підстав.

Спостерігається відмінність за загальним показником емпатії та за чинниками «раціональний канал емпатії», «емоційний канал емпатії», «інтуїтивний канал емпатії», «настанови, що сприяють або перешкоджають емпатії» та «ідентифікація». Показники відрізняються значущо на рівні $p \leq 0,05$. Тобто в досліджуваних після психокорекції збільшився загальний рівень емпатії, що свідчить про те, що вони вчаться розуміти емоційні стани інших людей, співпереживанню та чуткості. Що стосується решти чинників, то можна стверджувати, що досліджувані можуть спрямовувати увагу, сприйняття і мислення на розуміння сутності іншої людини, на її стан, проблеми і поведінку. Окрім того, спостерігається відмінність за чинником «проникаюча здатність» на рівні $p \leq 0,05$. Дана відмінність вказує на те, що досліджувані фахівці використовують комунікативні навички, створюючи атмосферу довірливості в спілкуванні з партнерами.

Також знайдена відмінність за загальним показником стресу. Отримані показники відрізняються значущо на рівні $p \leq 0,05$, що свідчить про адаптацію до робочих навантажень. Але, незважаючи на позитивні результати психокорекції, варто зазначити, що досліджувані все ще здатні відчувати занепокоєння щодо термінів і якості виконаної діяльності.

Виявлено відмінність за показниками агресивної поведінки: «фізична агресія». Показники відрізняються значущо на рівні $p \leq 0,05$. Такі результати свідчать про те, що досліджувані намагаються вербально виражати свої негативні почуття, потреба у застосуванні фізичної сили проти інших людей зменшується. Окрім того, фіксують-

ся відмінності за показниками «непряма агресія», «дратівливість», «образя» і «вербальна агресія» на рівні $p \leq 0,05$. Дані показники відрізняються значущо і вказують на те, що агресія набула спрямованості (досліджувані не зривають злість на неживих предметах), можна припустити, що такі зміни є результатом розвитку комунікативних навичок (проблеми обговорюються та вирішуються одразу). Оскільки фахівці стали краще розуміти емоції інших, вони перестали проявляти почуття ненависті до партнерів за дійсні та вигадані дії. Також після психокорекції середній показник вербальної агресії збільшився, тобто досліджувані виказують своє обурення за допомогою словесних засобів. Вірогідно, що така зміна є результатом кращого розумінням власних почуттів.

Отже, ми бачимо значні зміни рівня алекситимії та зміни, що відбулися з особистісними особливостями фахівців після психокорекції.

Висновки із проведеного дослідження. Алекситимію можна охарактеризувати як нездатність людини до визначення власних емоцій, усвідомлення змін їхньої інтенсивності та переходу між емоційними станами; наявність алекситимії унеможливорює розуміння особою емоцій інших людей через їхню вербальну і невербальну поведінку та перешкоджає диференціації прояву почуттів оточення. Алекситимія перешкоджає розвитку особистості і впливає на якість виконання службових обов'язків представниками ризиконебезпечних професій.

За результатами проведених досліджень показників алекситимії й особистісних особливостей можна говорити про наявність значущих відмінностей між показниками «неалекситимічних» фахівців і спеціалістів-алекситиміків; наявність взаємозв'язку між алекситимією й особистісними особливостями. У результаті кореляційного аналізу вдалося встановити наявність достовірного зв'язку між алекситимією й емоційним вигоранням, тривожністю (як ситуативною, так і особистісною), загальним показником емпатії та її шкалами (мається на увазі раціональний, емоційний, інтуїтивний канали емпатії, настанови, які сприяють чи перешкоджають емпатії, проникаюча здатність в емпатії й ідентифікація емпатії), рівнем стресу і такими формами агресивної поведінки, як фізична, непряма, вербальна агресія, негативізм, образа, підозрілість, почуття провини та дратівливість.

Використання засобів психокорекції сприяє зниженню показників алекситимії, емоційного вигорання, тривожності

(ситуативна), емпатії, стресу й агресивної поведінки. Отже, доведеною є дієвість та ефективність розробленої психокорекційної програми для зниження рівня алекситимії і можливість її широкого практичного застосування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алекситимия: концепция и измерение / Р. Апфель, П. Сифнеос, Х. Неміах. М.: Наука, 1979. № 1. С. 180–191.
2. Коростелева И., Ротенберг В. Проблема алекситимии в контексте поведенческих концепций психосоматических расстройств. Телесность человека: междисциплинарные исследования. М.: МГУ, 1993. С. 136–143.

3. Арина Г. Психосоматический симптом как феномен культуры. СПб.: Питер, 1991. С. 89–91.
4. Николаева В. Влияние хронической болезни на психику: психологическое исследование. М.: МГУ, 1987. С. 100–107.
5. Кристал Г. Интеграция и самоисцеление. Аффект, травма и алекситимия. М.: Институт общегуманитарных исследований, 2006. С. 101–102.
6. Белашина Т. К вопросу об алекситимии и алекситимически подобных проявлениях личности. Социокультурные проблемы современной молодежи: материалы Международной научно-практической конференции (Новосибирск 2006 г.). Новосибирск: НГПУ, 2006. Ч. I. С. 36–38.
7. Головин С. Словарь практического психолога. Минск: Харвест, 1998. С. 10.

УДК 159.9.015

АНАЛІЗ ФІЛОСОФСЬКИХ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ ДУХОВНОСТІ У КЛАСИЧНИЙ ТА ПОСТКЛАСИЧНИЙ ПЕРІОДИ РОЗВИТКУ НАУКИ

Бугерко Я.М., к. психол. н.,
доцент кафедри психології та соціальної роботи
Тернопільський національний економічний університет

У статті проаналізовано особливості розвитку знань феномену духовності у класичний, некласичний та посткласичний періоди розвитку науки. Розкрито витоки, закономірності формування, розуміння і трактування сутнісного змісту духовності у виділених підходах.

Ключові слова: *духовність, духовне самопізнання, несвідома духовність, практично-духовне освоєння світу.*

Бугерко Я.М. АНАЛИЗ ФИЛОСОФСКИХ ПОДХОДОВ К ИЗУЧЕНИЮ ДУХОВНОСТИ В КЛАСИЧЕСКИЙ И ПОСТКЛАССИЧЕСКИЙ ПЕРИОДЫ РАЗВИТИЯ НАУКИ

В статье проанализированы особенности развития знаний о духовности в классический, неклассический и постклассический периоды развития науки. Раскрыты истоки и закономерности формирования, понимания и трактовки сущностного содержания духовности в указанных подходах.

Ключевые слова: *духовность, духовное самопознание, бессознательная духовность, практико-духовное освоение мира.*

Buherko Ya.M. ANALYSIS OF THE PHILOSOPHICAL APPROACHES TO STUDDING THE SPIRITUALITY IN CLASSICAL AND POSTCLASSICAL SCIENCE DEVELOPMENT PERIODS

In the article the features are analyzed of the development of knowledge about the spirituality in classical, nonclassical and postclassical science development periods. In accented approaches author discover the sources, regularities of formulation, understanding and treatment of the spirituality substantive content.

Key words: *spirituality, spiritual self knowledge, unconscious spirituality, practical spiritual mastering the world.*

Постановка проблеми. Нинішня ситуація духовної кризи тісно перегукується із подіями кінця XIX – початку XX століття, які С.Л. Франк охарактеризував як стан «надлишку зла і сліпоті», розхитаності звичних норм і життєвих засад, що пред'являє до людської душі непомірно важкі вимоги, з якими та часто не може впоратися. Поглиблення кризи, викликане деформацією основних параметрів соціально-економічного, політичного та морального людського

буття, зачіпає не окремі сторони діяльності людини, а сам спосіб її буття і ставить перед людством принципові питання вибору перспектив свого існування, перехід від цінностей техногенної цивілізації до цінностей духовних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем духу, духовності займає центральне місце у філософсько-психологічному дискурсі. Сучасне його вивчення пов'язане з питаннями онтології